

A rockzenétől a számítógépes népzene kutatásig

Beszélgetés Pávai Istvánnal

Voltak-e hagyományai családokban a zenélésnek vagy a népi kultúra ápolásának?

Családunk mindkét ágon székelyföldi, s dédszülőikig visszamenve többnyire falusi földművesek voltak. Édesapám már értelmiségi foglalkozású volt, zenetanár, Székelykeresztúron éltünk. Anyai ágon korondi a család, ahol egész nyarakat töltöttem. Tófalvi János ükapám, aki 1861-ben született, vízimolnár volt Árcsón. Máthé József nagyapám földműves családba született, de nősülése révén ő is molnár lett. Az 1930-as években a vízimalmot szívógázmotorral bővítette. Ő már iparosnak számított, nem is hallottam tőle gyerekkoromban mást, csak hallgatókat, magyar nótát. De később, egyetemista koromban találtam az ő édesapjától, Máthé Ferenc dédapámtól gyűjtött népdalokat a kolozsvári Folklor Intézet archívumában, a *Romániai magyar népdalok* című gyűjteménybe is bekerült ebből egy Kádár Kata ballada. Amikor zeneakadémistaként gyűjtöttem, nagyapám már nem élt, így az öccsétől kérdeztem meg, hogy tudja-e dédnagyapám dalait. Persze, hogy tudta, ő gazdálkodó ember maradt, fel is tudtam venni tőle ezeket, s még másokat is. Amikor nagyanyámnak lejátszottam, hogy miket gyűjtöttem a sógorától, azt mondta, ő is ismeri ezeket, de hát nem gondolta, hogy minket ilyesmi érdekelhet. Később gyűjtőként máshol is tapasztaltam, hogy a falusi emberek úgy képzeltek, az ő dalaik csupán a saját közösségük belső világába tartoznak, nem valók azok szélesebb nyilvánosság elé.

Korondon voltak táncélményeim is. Számos falusi mulattságnak voltam tanúja, hallottam olyan hegedű-cimbalom-bőgő összetételű zenekart, amilyentől később Korondon, Felsősfalván, Erdőszentgyörgyön is gyűjtöttem. Lenyűgözött a forгатós tánc, a virtuóz táncolás, de akkor sosem gondoltam arra, hogy én valaha egészen közel fogok kerülni ehhez a kultúrához.

Apám, mint karvezető zenetanár, sok olyan továbbképzőre járt, ahol a Kodály tanítvány Jagamas János, s más marosvásárhelyi és kolozsvári zeneszerzők, karnagyok tartottak előadásokat, többek közt a népzeneről is. Gyerekkórusában én is énekeltem Bartók és Kodály műveket, s népdalokat is. Kisgyerekkoromban előbb hegedülni tanított, majd zongorára jártam. Apámnak kottából játszó pengetős zenekara volt abban az időben az iskolában, ott megtanultam mandolinozni, s a különböző, más-más hangolású balalajkán, sőt bőgöztem is néha. Azonban egészen az érettségig az akkori generáció zenei irányultságával összhangban leginkább a rockzene érdekelt, így a gimnáziumi évek alatt végig gitároztam.

Zenei tanulmányaid hogy alakultak?

Sokféle lehetőség közül kellett választanom. Mivel reáltárgyakból jó voltam, apám mérnöki pálya választására ösztönzött. Engem viszont már akkor is a kutatás vonzott, előbb biológusnak, majd matematikusnak készültem, de nem tanár szerettem volna lenni. Apám látva, hogy a gitározás ennyire érdekel, az érettségi előtt egy évvel azt javasolta, menjek a zeneakadémiára. Rögtön beleegyeztem. Ő segített a felkészülésben, minden elméleti és gyakorlati ismeretet tőle kaptam meg. Így bejutottam a zeneakadémiára, előbb a tanári szakra, majd utána a zenetudományira. Azért kellett előbb tanárira mennem, mert nem volt zeneiskolai előképzettségem, s oda könnyebb volt bejutni, s két év után mentem át a zenetudományira. A zeneakadémia egyetemi szintű képzés volt, ezzel a szakváltással számomra összesen hat évig tartott. Kolozsváron kezdtek foglalkoztatni a kisebbségi kultúra megtartásával kapcsolatos kérdések is. Zeneakadémiai tanáraink példát mutattak ebben, mert kijártak egy-egy kalotaszegi faluba, és ott falusi kórust vezettek. Ebbe a munkába minket is bevontak, én épp Jagamassal jártam Méréba szólamot tanítani, az ő Péter nevű fiával, Csortán Márton és Szép Gyula barátaimmal együtt. Abban a kórusban énekelt a később a táncházmozgalomban is-

mertté vált hagyományörző énekes-citerás Hangya Józsi bácsi, vagy a kiváló táncos Tötszegi András „Cucus”.

Miért akar valaki 18–20 éves korában zenetudománnyal foglalkozni, pláne rockzenész múlttal?

Az elején még nem is a zenetudomány volt a fontos, hanem tanáraimhoz hasonlóan én is szerettem volna hasznára lenni a romániai magyarság kultúrájának. Egyébként még ekkor sem elsősorban a népzene érdekelt, hanem a barokk zene, s mivel ekkor már voltak lyukkártyás üzemi számítógépek, matematikai hajlamaimat is kiélhettem: Bach fűgákat elemeztünk számítógép segítségével.

Mikorra estek a zeneakadémiai évek?

1970 és 1976 közé. Egyébként ez egy zenetudomány-zeneszerzés-karvezetés szakirány volt, de csak akkor indult mindig mind a három, ha volt mindegyikre több jelentkező. Mivel apám is kórusvezető volt, s a mérai kórusozás is tetszett, ehhez én is kedvet éreztem, de az egyetlen jelentkező voltam erre abban az évben, így nem indítottak karvezetés szakot, ezért felvételiztem a zenetudományira.

Gondolom, az akadémian egyaránt voltak román és magyar hallgatók.

Igen, de a tanárszakon hatvanból húsz magyar volt, így külön magyar nyelvű csoportot indítottak néhány elméleti tantárgy esetében. Persze érdekes volt, hogy a zeneakadémian nem csinálhattunk magyar kórust, de a vasutas klubban, ahol román igazgató volt, ott megengedték, hogy a magyar hallgatók külön kórust szervezzenek.

És akkor végül hogyan kerültél a népzenehez?

Csортán Márton barátom ösztönzésére már elsőéves korunkban bejártunk Jagamas formatan előadásaira, aki a formatan első néhány órájában népzenei ismereteket oktatott. Később, a zenetudományi szakon paleográfiát tanultam Jagamasnál harmadmagammal, de két kolléganőm gyakran nem jött el az órákra, így kettesben maradtam vele. Ezt a helyzetet kihasználva állandóan a népzene tereltem a szót, minden problémás témát felvettem neki, amit a népzenei szakirodalom olvasásakor találtam. Ebből látta, hogy fokozottan érdeklődöm a téma iránt. Ő elég kimért, nem nagyon barátkozó ember volt, egyszer megállított a folyosón, s felém bökött a mutatóujjával: „Nem akar maga folklorista lenni?” „De igen!” – válaszoltam ijedten. „Na jó, akkor legyen az, mert szükség van rá!” Ez nagy megtiszteltetés volt számomra, ugyanakkor szerettem volna, ha feladatokat is kijelöl, de ő hagyta, hogy magam találjam meg az utat.

Azért is kérdeztem a magyar és román diákok közös képzése felől, mert érdekel hogy a tantervben mennyire volt egyáltalán népzene, azon belül magyar népzene, vagy ezekről csak az egyéni foglalkozásokon lehetett ismereteket szerezni?

A tanári szakon tanultunk mind román, mind magyar folklórt a magyar csoportban. A zenetudományi szakon három év folklór és egy év etnomuzikológia volt beiktatva. A budapesti zeneakadémian sajnos ennek töredéke sincs ugyanezen a szakon. Kolozsváron működött egy folklórkör is Szenik Ilona vezetésével, amivel leginkább nyaranként gyűjteni jártunk. Ezek nagyon komoly, szakszerű gyűjtések voltak, alaposan felkészültünk rájuk. Marosújvár környékére mentünk először, ami mind a magyarországi, mind az erdélyi kutatás számára ismeretlen volt akkor, s később a magyarszentbenedeki táncok révén lett ismert a táncházakban. 1974 nyarán Kalotaszentkirályra és Zentelkére mentünk, 1975-ben Korondra. Ekkor már szinte mindenki tudott kazettás magnót szerezni, s a 12–14 fő párokra osztva járt házról-házra egy adott utcában, ami így sokkal hatékonyabb gyűjtést jelentett.

Csak éneket gyűjtöttetek, vagy hangszeres zenét is?

Hangszerest is, de inkább csak furulyán, klarinéton, tárogaton, hegedűn játszó parasztemberekkel, mert arra nem volt pénzünk, hogy egy egész cigánybandát megfizessünk. Nagyon tanulságos volt ez a gyűjtés, mert egyrészt megtanultuk, hogy nem szabad felkészületlenül

elindulni, másrészt megismertük a falu népdaléneklési átlagát, nem kerestünk a közösségből kiemelkedő képességű énekeseket, akiktől már sokan gyűjtöttek.

Akkor nem volt olyan probléma, hogy ráfogták magyar népzeneire, hogy az román?

Akkor ilyen nem volt, különösen székelyföldi vonatkozásában, ez később alakult ki, mikor a magyarországi táncházmozgalom kezdte a hangszeres zenét használni, s azokat a cigányzenészeket felgyűjteni, akiket esetleg korábban egyes kolozsvári román kutatók abban a hitben hallgattak, gyűjtöttek, hogy kizárólag román zenét játszanak. Különösen két román kutató volt az, akiket ez valósággal sokkolt. Ez bizonyos mértékig érthető is lélektanilag, hiszen amiről addig azt hittük, hogy a miénk, arról hirtelen kiderül, hogy esetleg a másé. De fordított eset is előfordult: sok magyarországi vagy székelyföldi akkoriban úgy érezte, hogy a táncházasok román zenét játszanak.

Tehát 1976-ig Kolozsváron voltál. Időközben Magyarországon elkezdődött a táncházmozgalom 1972-ben. Eddig erdélyi zenészekről ellentmondásos visszaemlékezéseket hallottam arról, hogy az erdélyi városi táncház beindulására mennyire volt hatással a magyarországi, vagy attól teljesen függetlenül kezdődött. Te hogyan emlékszel vizsra?

Mind a két állítás tartalmaz igazságot. Erdélyi városokban is láthattak néptáncot az emberek, ha nem is a városiak járták. A Kolozsváron dolgozó széki legények, lányok a Posta téren csütörtökön esténként és hétfőeken ott táncoltak a saját énekükre. Tehát itt falusiak táncoltak városban. Természetesen ez nem olyan volt, mint a Kassák Klub. De más városban is volt hasonló, például Marosvásárhelyen, különösen a Magyar Autonóm Tartomány idején az ottani gyárakban dolgozó csíkiek gyakran rendeztek az üzemi klubokban „csíki bált”. Az viszont kétségtelen, hogy mi annak idején Magyarországon találkoztunk a széki táncházi modell városi alkalmazásával, s ennek nyomán akartuk ezt erdélyi városokban is megvalósítani. Ez a gondolat nem akkor született meg, amikor létrejött az első kolozsvári táncház, hanem több évvel korábban, s nem is a kolozsvári, hanem a budapesti példa nyomán jöttek létre ez első székelyföldi táncházak. Kevesen tudják, hogy az azóta izgalmas írásairól, könyveiről ismert Hajdú Zoltán középiskolás diák korában, még 1976-ban, az első Sebő-lemez zenéjét felhasználva szervezett táncházat a csíkszeredai gimnáziumban.

Volt kapcsolatotok a magyarországi táncházasokkal a kolozsvári éveid alatt?

Igen, én például Sebő Ferit 1974 óta ismertem. Ekkor jöttem először Magyarországra. Már tudtam, hogy a Sóvidék zenéjéről fogom írni a szakdolgozatomat, s az volt a szándékom, hogy mielőtt elmegyek oda gyűjteni, megnézem, mi van már meg a magyarországi archívumokban. A Néprajzi Múzeumba mentem Tóth Margithoz, aki az Akadémiára irányított Martin Györgyhez azzal, hogy ő erdélyi ügyekben sokkal jártasabb. Martin amellet, hogy segített megtalálni a sóvidéki anyagot az archívumban, azonnal bemutatott Sebőnek, Halmosnak, a Muzsikás tagjainak. Akkor jutottam el először budapesti táncházba, s a táncházzenészek otthonukba is elhívtak, ahogy akkoriban az Erdélyből jött muzsikusok esetében szokásos volt.

Felvetődött ekkor már, hogy otthon is kellene csinálni városi táncházat?

Igen, de az volt a kérdés, hogy hol és kivel. Ugyanis még a magyar kórusokat se mindig engedélyezték, a klasszikus zenét tanuló zeneakadémistákat meg egyenesen tiltották tanáraik a népzene játszásától, félve, hogy rontja a technikájukat. Azért voltak ebbe az irányba mutató kezdeményezések már akkor is. Volt például a kb. 30.000 bentlakásos kolozsvári egyetemistának egy vezetékes diákrádiója, ami főleg románul sugárzott, de volt egy rövidebb magyar műsora is, aminek akkor Patrubány Miklós volt a vezetője. Egyik évtől kezdve engem hívtak oda népzenei műsorokat szerkeszteni, itt kezdődött későbbi rádiós karrierem. Abban az időben élt köztünk a transzilvanizmus eszméje is, ami azt jelentette, hogy nekünk erdélyi magyaroknak meg kell tudnunk állni a saját lábunkon, de jelen volt az egység gondolata is, hogy meg kell ismertetnünk az erdélyi fiatalokkal a magyarországi zenét is, például a Rajeczky Benjámint által a teljes magyar nyelvterületről válogatott népzenei antológiát. Ez a diákrádió

szervezett fogadóesteket, ahol jelen volt a helyi magyar sajtó, irodalmi felolvasások voltak, és valaki rátalált Panek Katira, aki népdalokat énekelt. Én akkor nagyon ledöbbsentem, hogy Panek Kati egy városi lány, s úgy énekel, ahogy azon a területen az emberek, ahol én gyűjtöttem. Kiderült persze, hogy nem a városban, hanem magyarózdi nagyanyjától tanulta. Akkor divat volt – Sebőék is így kezdték –, hogy a gitárosok népdalokat is énekeltek. Volt egy Harmat nevű folkegyüttes, a Zakariás testvérek, akik szintén egyetemisták voltak, s részben versfeldolgozásokat, részben népdalokat énekeltek gitárkísérettel. Egy ilyen fogadóest után oda mentem hozzájuk azzal, hogy „Szép, hogy népdalt is énekeltek, de azt nem ilyen hangszeren szokták kíséreni!” Ekkor előbb kobozt, majd gardont szereztek, később csatlakozott hozzájuk Sepsí Dezső primásként. Ő volt az első erdélyi primás, s a Harmat az első együttes, ha a magyar népzene városi fiatalok általi autentikus megszólaltatásáról beszélünk Erdélyben! Az más kérdés, hogy utána melyik együttes indította el az első táncházat. Az övék egy műsor része volt, nem táncház, tánc kutatás nem is folyt Erdélyben. Láttuk a falusiak táncait, de városi fiatalok maguknak ekkor még nem szerveztek táncházat.

Közben Simó Jóska barátommal, későbbi barozdás társammal már jártunk Székre gyűjteni, s amikor utolsó éven a magyar zeneakadémisták szerveztek maguknak egy búcsúestet egyik kolozsvári kolleganőnk lakásán, első ízben megszólaltattunk valami „tánc házközeli” zenét, énekkel, brácsával, bőgővel. Ekkor játszottam először háromhúros brácsán, Jóska egy csellón „bögözött”, a lányok meg a Lajtha-féle széki partitúrákból énekeltek a dallamokat, hegedűsünk nem volt.

A Zakariás testvéreknek továbbra is kulcsszerepük volt, mert az erdélyiek közül ők vettek először részt magyarországi tánc háztáborban, ahol közelebb kerültek ehhez a zenéhez, de főleg sikerült elsajátítaniuk a később Tímár-módszerként ismert tánc tanítási módszert. Az első erdélyi városi tánc házak közül többen is Pendzsi (Zakariás Erzsébet) tanította a táncokat, több éven át.

A másik vonal a Kőnczei családé volt. Kőnczei Ádám fiát, Árpit és iskolatársait, Székely Leventééket, Gázsa Pistáékat, Kostyákékat beszervezte zenélni, hogy a Posta téri széki táncosokat bevigyék művelődési házban szervezett tánc házi keretekbe. Megtanulták a zenét, Kőnczei Árpi például először bockflóten játszott, de mikor látták, hogy az nem illik bele, bőgős, majd táncos lett. Ez a típusú tánc ház részben eltért a pesti tánc házak modelljétől, mert az elején nem volt az a kiforrott tánc tanítás, amit Pesten a Tímár-módszer lehetővé tett, de nem is volt rá szükség, hiszen legalább felerészben falusiak voltak a tánc házban, akik ismerték a táncokat. Nem csak székiek, hanem idővel méraiak, visaiak is. Kallós Zoltán kezdetben nem látogatta ezeket a tánc házakat, mert – a saját elmondása szerint – őt fokozottan figyelték, s csak nehéz helyzetbe hozta volna a tánc házásokat, de amikor később kezdett kilábalni az üldözöttségéből, már ő is látogatta a rendezvényeket, s szakmailag a fő támasza lett a tánc házásoknak.

Hogyan kerültél el Kolozsvárról?

Simó Jóskaival 1976 őszén a Székelyföldre kaptunk kinevezést. Csíkszeredába kerültem a Népi Alkotások Házába. Ez hasonló volt a mai budapesti Hagyományok Házához, de nemcsak a fővárosban működött, hanem minden megyére kiterjedő hálózata volt, s van (más néven) mind a mai napig. A negyven megyében négy-öt szakember dolgozik megyénként, ami országosan tekintélyes létszámot jelent. Romániában a néphagyományt sokkal fontosabbnak érzi bármelyik kormány, mint Magyarországon. Ez jó hely volt a gyűjtés szempontjából, persze az akkori főnökeink csak a megyén belüli gyűjtésre gondoltak, addig terjedt a hivatalos hatáskörük. Nem tetszett nekik, amikor kezdtem járni Moldvába, a Mezőségre és más vidékekre. Simó Jóska a zeneiskolába került, ott a gyerekekkel folklórkört szervezett, s ekkor vált aktuálissá, hogy belekezdjünk a tánc házba is. Az én esetem azért különbözött a legtöbb tánc házásától, mert én nem a tánc ház felől közeledtem a gyűjtéshez, hanem fordítva. Először csak népzene kutató szerettem volna lenni, s közben pont a magyarországi példa nagyon jó vissza-

jelzéseként jött, hogy olyan városi fiatalok, akiknek nem is volt családi szinten olyan kapcsolatok a falusi kultúrával, mint nekünk, mégis nagyon jól tudnak szórakozni ennek a kultúrának a segítségével. Ezzel megcáfolódott az az ideológia, hogy a folklór olyan valami, aminek elmúlt az ideje. Minden kor kultúrájába az kerül bele, amit az abban élő generációk bele akarnak vinni, függetlenül attól, hogy az új vagy régi. Szervezési szempontból a Székelyföldön ezt könnyebb volt megvalósítani, mint Kolozsváron. 1976 őszén meg is alakítottuk a Barozda együttest. Egy régizene-együttest szerveztünk zeneiskolai tanárokból, s a Kájoni-kódexből készültünk előadni korabeli táncdallamokat. A próba szünetében Bokor Imre, aki csellista volt ebben a zenekarban, a hegedűt cselló tartással a térdére tette, s futamokat kezdett játszani. Én azonnal felismertem, hogy ezek gyimesi dallamok. Kiderült, hogy Zerkulától tanulta, s hogy ő maga is gyimesi. Bár Marosvásárhelyen végezte zenei tanulmányait, se ott, se Csíkszeredában nem nagyon büszkélkedett azzal, hogy ő gyimesi, mert a csángókat csúfolták a székelyek. Zerkula János a szomszédja volt Gyimesben, s gyerekkorában tőle tanult hegedülni. Gyűjtötünk is ettől kezdve Zerkulától gyimesi dallamokat, s arra gondoltunk, hogy leendő táncházunkban is felhasználjuk ezeket. Persze akkor még főleg székit tanítottak a magyarországi táncházakban, s ennek volt is létjogosultsága, mert a széki könnyen tanítható, s láttuk mi is, hogy a széki zene egy összekötő kapocs lehet Budapeستől Csíkszeredáig. Odaadtuk Imrének Lajtha széki felvételeit, hogy tanuljon meg néhányat, s egy hét múlva már meg is volt a magja annak a zenének, amivel a táncházat el lehetett kezdeni. Elkezdtünk intenzíven próbálni. Bár én korábban – az egyetlen kolozsvári zenélést leszámítva – nem brácsáztam, de a gyerekkori hegedű-tanulás és a gitáros múlt segítségével nem okozott problémát a játék elsajátítása. Bár 1977 tavaszán közben beindult a táncház Kolozsváron, ősszel már mi is megrendeztük az első táncházainkat Csíkszeredában.

Miből állt a repertoárotok?

Először is meg kellett tanulni a széki zenét. Nekem régóta megvolt a Lajtha-gyűjtés, még Martintól kaptam. A magyarországi táncházasoktól is kaptunk hangzóanyagokat, de mi nem annyira Ádám István „Icsán” játékát követtük példaként, hanem Dobos Károlyét. Ehhez jöttek aztán a saját gyűjtéseink más vidékekről.

Technikailag milyen adottságaitok voltak a gyűjtéshez, érték-e atrocitások a gyűjtések alatt vagy azt követően, például tőled próbáltak-e elkobozni felvételeket, ahogy azt egy-két korábbi interjúalanyomtól hallottam? Sikerült-e később átmentened ezeket Magyarországra, megvannak-e a mai napig?

Igen, megvannak. Kazettás magnóval kezdtem, méghozzá egy rövid ideig nem is a legjobb fajtájával. Utána beszereztem egy UHER magnót, ami a szalag teljes szélességére vett 19cm/s sebességgel, nem lehetett megfordítani, így összesen egy 25 perces felvételre volt elegendő, de ez már igen jó minőségű volt. Ez viszont azt is jelentette, hogy nagyon költséges volt, rengeteg pénzem elment rá. Azért sikerült elkerülnöm nagyobb bonyodalmakat a gyűjtés során, mert igyekeztem hivatalos keretek közt maradni. Már diákkoromban beszereztem olyan papírt a zeneakadémiától, hogy én a szakdolgozatomhoz gyűjtök anyagot, s kéri a helyi szerveket, hogy ebben támogassanak. Mikor Csíkba kerültem, s kezdtünk a bukaresti tv magyar adása Kaláka műsoraihoz felvételeket készíteni, akkor a bukaresti tévétől szereztem be hasonló papírt. Persze nem csak a televíziós adás részére gyűjtöttem ezzel. Ez a papír viszont Bákóban hatástalan volt. A hatóság tűrőképessége egyébként is megyénként változott, legkönnyebb Bukarestben volt elintézni dolgokat, ezért is kapaszkodtunk a bukaresti televízió magyar adásába. Jellemző, hogy a magyar adásnak egy Ion Moisescu nevű, magyarul nem beszélő, román rendezője volt, aki sokat segített nekünk. Érdekes eset volt, amikor eljött velem Bákóba, hogy a csíkszeredai Csángó Kalákához anyagot gyűjtsünk. Felkészítettem, hogy mire számíthat Moldvában. Bementünk a kultúrbizottság elnökéhez, s előadtuk, hogy szeretnénk menni Klézsére, Lujzikalagorba stb. Nem kellett mondani, hogy magyar zenét megyünk felvenni, már ennyiből is sejtette. Persze egy bukaresti román televízióst nem lehetett olyan egyszerűen

elzavarni mint korábban engem, vagy Demény Piroskát, akit rádiós papírjai ellenére köteleztek a megye elhagyására. Nos, egy szomszéd szobában végzett telefonos konzultáció után a kulturbizottság elnöke azzal állt elő, hogy csak a helyi emberek jelenlétében gyűjthetünk, s még azt is megmondják nekünk, hogy kiktől. Kizárólag hangszeres zenészekhez irányítottak minket, azzal a hátsó gondolattal, hogy a felvételtől ne derüljön ki, hogy magyar az előadó. Ezáltal akaratlanul is elküldtek minket néhány olyan zenészhez, akiket addig nem ismertünk, például a nagypataki Duma János dudáshoz. A felvételekre az egyes községekben a tanácsházán került sor, s Moisescu ügyesen kihívta a helyi hatóságokat egy italra, drága cigarettával kínálta őket azzal, hogy a felvételhez csendre van szüksége a kollégájának, vagyis nekem. Így nyugodtan készíthettem a hangszeresek mellett magyar nyelvű felvételeket, énekeltem is a zenészeket, természetesen nemcsak hangszeres anyagot vettem fel. Persze ez csak egy előkészítő gyűjtés volt, amit maga a tévé nem is igényelt, csak nekem volt fontos, ők csupán azt akarták látni, kit érdemes behívni a műsor felvételére. Azonban magára az adás felvételére már nem engedték át Csíkszeredába a zenészek egy részét, így az említett dudást sem, de az előkészítő felvételek megmaradtak. A klézsei Lőrinc Luca néni a táncosokkal úgy tudott mégis eljönni, hogy egy nappal előtte megtudta, hogy reggel hétkor, az induláskor ott lesz a rendőr a busznál, s nem fogja engedni, hogy felszálljanak. Ezért kora hajnalban összeszedte a táncosokat, átgyalogoltak a szomszéd faluban, s egy korábbi busszal onnan eljöttek. Persze utólag lett kellemetlenségük belőle, hiába volt párttitkár Luca néni a helyi TSz-ben. Ugyanakkor vallásos volt, s azt mondta, az nem lehet, hogy Isten azért büntessen meg, mert énekelünk vagy táncolunk.

Mondanál többet erről a Kaláka műsorról? Magyarországon nem sokat tudunk róla.

Ezeket Csáky Zoltán, aki most a Duna TV-nél van és Simonfi Katalin, aki azóta is a bukaresti televízió magyar adásánál dolgozik, szerkesztette. Egyszer lehívtak Bukarestbe, hogy legyek a szaktanácsadója ennek az akkor még csak tervezett műsornak, amit egy honismereti vetélkedőnek szántak. Akkor jött az ötlet, hogy vigyük bele a táncházat. Általában három középiskola csapata versengett egy-egy műsorban, akik felkészültek többek között a vidékük folklórjából. A végén az egész egy tánctanításba és ösztáncba torkollt, közben falusi zenészeket, énekeseket, táncosokat mutattunk be. Sok jó minőségű felvétel készült így akkor, amikor Erdélyben még senkinek nem volt videokamerája. Általában kéthavonta került sor ilyen felvételekre, előbb Kolozsváron, Marosvásárhelyen, majd kezdeményezésemre a szórványvidéket is kezdtük belevonni, így került sor a beszterceire, majd a csíkszeredai Csángó Kalákákra. A helyszín is változott, s a résztvevő csapatok is. Így rendre majd minden erdélyi városi középiskola diákjai számára fel lehetett villantani a táncház lehetőségét, s szerveztek is sok kisebb helyen is, akkor is ha nem volt helyi zenekar, mint pl. Tökés Lászlóék Désen.

Mi lett a televíziós felvételek sorsa? Lehetett róluk másolatot csinálni?

Egy részük még megvan Bukarestben, de másolatot nem tudtunk róluk készíteni. Akkor videomagnója sem volt még az embereknek. Először Lőrincz Lajos marosvásárhelyi koreográfus kapott ilyet egy japántól, aki az erdélyi néptánc szerelmese volt. A hangfelvételeim természetesen megvannak.

Az erdélyi táncháztalálkozók, amik 1978-tól megelőzték a magyarországiakat, mennyire tértek el azoktól?

A táncháztalálkozók szervezésének kulcsembere Székelyudvarhelyen Katona Ádám volt. Őt elég sokat zaklatták, mert mindig kisebbségi ügyekben tevékenykedett, ezért ritkán volt állandó állása, helyettesítő tanárként működött akkoriban. Nagy szerepet vállalt a nem hivatalos háttérszervezésben. Aztán mi Csíkszeredában nem csak azzal foglalkoztunk, hogy ott legyen Barozda és annak táncháza, hanem arra ösztönöztük a székelyudvarhelyieket és sepsiszentgyörgyieket is, hogy csináljanak hasonlót. Ennek nyomán alakult meg Székelyudvarhelyen a Venyige. Az is kezdett igénnyé válni, hogy ne csak a bukaresti tévések mondják meg, hogy mi legyen a műsorban a színpadon, s ne mindig ugyanazok legyenek a fősze-

replők. Az ugyan nem baj, ha ott van a tévé és rögzíti az eseményeket, de ne irányítsanak, csupán közvetítsenek. Így jött a táncháztalálkozó gondolata, ahová még több hagyományörző falusi embert hívtunk meg, s így ott is csinálhattam gyűjtéseket. Ezek általában kétnapos hétvégi rendezvények voltak, ahová ezrek – köztük magyarországi táncházasok is – jöttek. Volt nagyszínpadi műsor, tánctanítás, táncház, előadások. Az erdélyi magyar néprajzosok akkoriban nem rendezhettek külön konferenciát, de Katona Ádám javasolta, hogy a táncháztalálkozó ürügyén hívjuk oda őket, ahol részben a népi kultúra iránt mélyebben érdeklődő táncházasoknak előadásokat tarthattak, másrészt ez nekik is egy fórum volt kutatásaik eredményeinek ismertetésére, az egymással való élő kapcsolattartásra. Ezek a táncháztalálkozók a magyarországiak számára is egy szélesebb kitekintést jelentettek, mert addig közülük sokan rutinszerűen mentek Kolozsvárra, s onnan valamelyik már ismert és már korábban jól felgyűjtött faluba, ahová éppen Kallós Zoli bácsi irányította, hiszen egy kétnapos gyűjtésre érkező, azonnali eredményekre vágyó magyarországit nem küldhetett ismeretlen terepre. Mert ez a mai napig probléma, hogy a magyarországi táncházakban bizonyos távolabbi erdélyi vidékek, például a Székelyföld táncainak táncházszerű alkalmazása kissé el van hanyagolva, inkább csak színpadon kerülnek időnként bemutatásra. Magyarországon sokáig, néha ma is, a Felső-Maros mente nem székely táncaikat nevezték tévesen „marosszéki” táncoknak.

Ilyen esetekben is mindig ugyanazt az egy-két dallamot hallom...

Ez a másik probléma. Én a lemezkiadásban is mindig arra törekedtem, hogy a magyarországi lemezeken már megjelentekhez képest valami mást adjak ki, hogy legyen egy szélesebb spektrum. Magyarországi táncházi lemezeknél meg gyakran azt látom, hogy azt, amit egyesek lemezre játszottak, mások ismételten közre akarják adni, meg akarják mutatni talán, hogy ők jobban el tudják játszani. De a népzene jellegéből következően egy átlagos megszólaltatás sokkal közelebb áll az eredetihez, mint egy túlságosan kicsiszolt, kitisztított, összetanult előadásmód, hiszen a népzene szerves részét képezik a rögtönzések, az esetlegességek is, a hangszerek egymáshoz való késleltetett alkalmazkodása stb.

Ezt most már több interjúalanyomnak felvettem, hogy miért van az, hogy most már a sokadik lemezről ugyanazt a két magyarbódi dallamot hallom. Még ha nem is lehet minden helyben játszott dalt tiszta népdalnak minősíteni, azért egy háromnapos lagzin kellett olyan repertoárnak lenni, hogy ahol volt két jó dal, ott kellett többnek is lenni! Azért ismétlik, mert azok már bevált „slágerek”, vagy nincs a zenészeknek idejük újabbakat előbányászni archívumokból, vagy, ahogy mondod, a korábbi előadásokat akarják felülmúlni?

Nagyon jó a kérdés felvetése. Egyrészt valóban egyszerűbb megtanulni a másik lemezéről egy dalt, mint újabbak után kutatni. Egy vidéknek a zenéjét úgy lehet jól megtanulni, ha annak a vidéknek az összes elérhető dallamát elsajátítjuk. Mert az még mindig nem lesz annyi, mint az eredeti akár többnapos lakodalom zeneanyaga, hiszen a legteljesebb gyűjtés sem lehet eléggé teljes. Például gyűjtéseimben széki lassú és négyes dallamokból külön-külön is több mint negyven van fölvéve. Táncházakban nem hallani ennyifélet.

Te hogyan emlékszel vissza az erdélyi lemezeitek történetére?

A Barozda kapott először lehetőséget egy lemez felvételére. De többen – például a már említett Katona Ádám – úgy gondolták, hogy ezen nem csak a Barozdának kellene rajta lennie, hanem más zenekaroknak is. Ez persze nem volt könnyű döntés, mert ha valaki egyszer kap egy ilyen lehetőséget, nem mond le róla könnyű szívvel mások javára. De aztán mégis ebből lett az akkori öt erdélyi zenekar Táncház című lemeze. Később kiharcoltunk egy másik lehetőséget, ami már tényleg Barozda lemez lett. Azon van egy felcsiki táncrend, amit azóta sok helyről hallok vissza szinte változatlan formában. A hanglemezkiadásnak megvan ez a veszélye: bebetonozza a népzénet egy fix formába. A lemez nem tud másodszor más változatot játszani.

Akkortájt hogy jutottatok ki Magyarországra?

Magánúton kétévente. A köztes években csak drága, szervezett turistautakra lehetett jönni, s azt se használtuk ki például a befizetett drága vendéglői étkezések tekintetében, mert érkezéskor csak megkérdeztük a sofőrt, mikor van a visszaindulás, aztán siettünk a Zenetudományi Intézetbe Martinhoz, meg a tánc házas barátainkhoz. Én Csíkszereda után már Marosvásárhelyen dolgoztam, így utoljára 1982-ben engedtek ki Magyarországra, aztán 1990-ig már nem. Ez is megynként változott. Martin 1983-ban halt meg, de a temetésére már nem engedtek ki.

És hozzátok mennyire jártak ki magyarországi tánc házasok?

Hát a tánc háztalálkozókön ott volt szinte mindenki, aki számított, de – néhány táncost leszámítva – a Székelyföldre viszonylag kevesen jöttek, akiknek viszont ez volt az úti célja, azokat Martin általában hozzám irányította, amíg Csíkszeredában dolgoztam.

Mielőtt továbblépnék marosvásárhelyi tevékenységed irányába, hadd kérdezzek egy elméletibb kérdést. Neked, mint a magyar népi tánczene gyűjtőjének, kutatójának, akinek tudtommal talán a legnagyobb erdélyi gyűjtése van hangszeres népzeneből, bizonyára kellő rálátásod van arra, hogy a hangszeres és az énekelt népzene milyen kapcsolatban áll egymással. Nevezetesen az érdekelne, hogy a ma csak hangszeresként ismert zenének általában lehetett-e korábban énekszövege, s az csak feledésbe merült, vagy vannak bizonyos táncdallamok, amik mindig is csak hangszeres zeneként szólaltak meg? Laikusként úgy tippeltem, ha voltak, vannak egyáltalán az utóbbihoz tartozók, akkor az leginkább bizonyos tánc típusokhoz, mint például a legényeshez kapcsolódhatnak, bár ezt is gyakran kíséri csujjogató szöveg.

Amikor Martin Györgyhöz kezdtem járni, más határon túli érdeklődőkhöz hasonlóan engem is ellátott szakkönyvekkel, s mikor látta, hogy ezeket a következő találkozásig el is olvasom, megbizonyosodott, hogy mélyebben érdeklődöm a téma iránt. Mondta (és írta is egy helyen), hogy majd szükség lesz az egész magyar népzene tánc szempontból újraértékelni. Ez finom megfogalmazása annak, hogy az akkori szakirodalom nem oldotta meg ezt a tánc szempontú értelmezést. Korábban ő egy-egy tánc házzenészt arra ösztönzött, hogy álljanak rá egy primásra, s ebből szülessenek monográfiák. Látva, hogy én sokfelé járok Erdélyben, Moldvában, azt gondolta, hogy esetemben valami átfogó képet, egybevetést kellene adnom ezekről a vidékekről. Így kezdtem a népi tánczene kutatására szakosodni. Nemrég publikáltam arról, ami a kérdésedben van a hangszeres-énekes zenét illetően. Azt hiszem, hogy ez az elnagyolt osztályozás a klasszikus zenetudományból öröklődött át a népzene kutatásba. A népzene esetében mesterkélt az ilyen elválasztás, hiszen a falusi ember tudatában a kettő együtt van jelen. A hagyományos kultúrában nem volt meg az a felülről irányított kultúraszervezési forma, ami városon meghatározó. A kutatásból az derül ki, hogy a leginkább hangszeresnek tűnő dallamoknak is vannak korábbi korszakokból származó énekes változataik. Azonkívül létezik másodlagos vokálissá válás is, ami azt jelenti, hogy ha bejön egy új hangszeres dallam egy másik vidékről a primás révén, s az megtetszik a helybelieknek, rá tudnak énekelni szöveget. Ez a szövegalkalmazás eltér a városi kultúra, s akár a városi tánc házmozgalom népdalfelfogásától, mert azt jelzi, hogy akár egy komplikáltnak tűnő hangszeres dallamnak is él egy egyszerűbb váza a hagyományban élők tudatában. Ezt a dallamvázat lehet szöveggel felruházni. A komplikáltság a hangszeres megszólaltatás sajátja, a hangszeressége egy dallamnak nem a dallam típusban vagy a dallamvázban rejlik, hanem a megszólaltatási módban. Természetesen vannak dallamok, amiknek nem találták meg az énekes változatát, de kockázatos lenne kijelenteni, hogy ilyen sosem volt, eleve hangszeres zeneként születtek és később sem társult soha hozzájuk ének. A falusi ember számára természetes, hogy a dallamnak a szövegét hangulata szerint változtathatja. A széki Szabó Varga Gyuri bácsi például arra panaszkodott, hogy milyen rossz dolog az, hogy a rádióban egy dallamot mindig ugyanazzal a szöveggel hall, jóllehet ő minden énekléskor más szöveget használ. Mint említettem, ez a probléma a lemezekkel is. A tánc házmozgalomban aztán sok mindenre volt példa. Arra is, hogy egyetlen szöveg rögzült

egy egyébként számos szöveg-variánssal előforduló *dallamhoz* (*Csak egy utcán jártam hozzád*), de olyan is van, hogy egy egyébként Erdélyben csak román szöveggel ismert bonchidai dalhoz mesterségesen magyar szöveget társítottak. Ezt nem etnikai, hanem szakmai problémának látom. Ha ott nem szoktak erre magyar szöveget énekelni, akkor itt miért kell?

A zenekarok összetételét figyelve azt láthatjuk, hogy Erdélyben az utóbbi két évszázadban a vonósok dominálnak, néhány helyen egy-egy egyéb hangszerrel kiegészítve, mint a cimbalom, újabban a tangóharmonika stb. Mit tudunk a korábbi időkről?

A népzénet is történeti összefüggésekben kell vizsgálni. Ameddig csak tudunk, vissza kell mennünk a történeti adatok mentén. Amikor tudósok arról vitatkoznak, hogy történeti vagy jelenkutatót kell-e végezni, akkor én azt mondom, hogy mindkettőt, s lehetőleg ugyanazon kutatónak. A jelenkor nyilván sokkal nagyobb lehetőségeket kínál a különböző dialektusok vizsgálatának terén. A történeti kutatás viszont rávilágít a jelen helyzet kialakulására, annak előzményeire. Szabó T. Attila és tanítványi kutatásai a nyelvészet eszközeivel segítettek annak feltárásában, hogy hangszernevek, tánc típusok mikor fordultak elő különböző szövegekben, így következtetni tudunk arra, hogy például egy kódexben fennmaradt dallamot milyen hangszerekkel játszhattak. Persze körültekintően kell ezeket a korabeli hangszerneveket kezelni, hiszen a szavak jelentése is változhatott, például a *hegedű* nem mindig jelentett vonós hangszert, a *citera* viszont korábban vonós hangszer volt. (Nem véletlen, hogy a név erdélyi román változata, a *cetera*, ma is hegedűt jelent.) A duda nagyon fontos hangszer volt korábban, s a XVIII. századtól kezdődően szorították ki fokozatosan a vonósok. A cimbalomnak is létezett egy korábbi kisebb változata, mielőtt megjelent a ma leginkább ismert Schunda-féle cimbalom, de korábban falun mindig a dallamot játszották rajta, mielőtt a városi cimbalomsoktól elsajátították az új cimbalom harmonizáló futamos technikáját.

Lehet tudni, hogy az erdélyi fejedelmi udvarban milyen zenét játszottak?

A duda ott is fontos volt egy időben, de arról is vannak adatok, hogy itáliai zenészek is játszottak az udvarban. Míg Budán a török időkben az európai zene kiszorult, addig Gyulafehérvárott a reneszánsz és korabarokk zene virágzott. A falusi és városi zene akkor még nem vált szét ennyire. Sokat katonáskodtak a férfiak és a faluról származó katonák valamint a főurak szinte ugyanazokat a férfitáncokat járták.

A párostáncok mikor terjedtek el?

Martinék kutatásai szerint a reneszánsz idején. Akkor ezek Európa-szerte divatban voltak. Német metszeteken láthatunk olyan ábrázolásokat, amelyek forgató táncokra emlékeztetnek. Aztán egy újabb európai divat nyugaton kiszorította őket, de Erdélyben megmaradtak. Az elkülönültség később is fennállt, mert amikor a török kiűzése után az Alföldet újratelepítették, Erdély egy különálló országrész maradt a birodalomban. Később az Alföldön gyorsan elterjedt az újstílusú népdal, továbbá a műdal, de Erdélybe például Kalotaszegre az onnan az Alföldre aratni járó idénymunkások fokozatosan hozták be. Minél zártabb területre megyünk, annál kevesebb az újstílusú népdal, Mezőségen például jóval kevesebb, mint Kalotaszegen, Moldvában alig van, de a Székelyföldön bőven. Egyébként a magyar népzénekek történelmileg sok rétege van, amelyek különböző szűrőkön estek át. Van úgy, hogy a dallamvonal keleties, amit a magyarok magukkal hoztak onnan, de a ritmusa már egy XVIII. századi tizenhatodolós, de lehet később ugyanennek a dallamnak egy újabb, csárdás ritmusa. Tehát különböző elemek kombinálódnak, s pont ez adja a megújulási képességét a népzénekek. Azt kell látnunk, hogy a népzene mindig egy kortárs zene, a népdalokat falun nem azért énekeltek, hogy „Vegyük elő a régi dolgokat!”, hanem mert ez volt nekik a mindenkor aktuális zene, s a régi dallamok csak úgy tudtak fennmaradni, ha az új divatokhoz alkalmazkodtak. Főleg a tánc jó példa erre, mert az hozott új ritmusokat, amikhez a régi dallamokat hozzá tudták igazítani. Jöttek az új divatok nyugatról, néhány dallam is bejött, de nem a teljes dallamkészlet, és a zenészek az volt a dolga, hogy az új táncokhoz csináljon a régi dallamokból zenét.

Amikor a székiek például átvették a hétlépést és a polkát, akkor a dallam az magyar vagy idegen volt?

Mindkettőre van példa. Ha például vesszük a hétlépést, akkor annak az első, leggyakrabban játszott dallama németes típusú, nyugati eredetű dallam, de az azt követő dallam, ami az „Előre!” után elhangzik, az már egy mollos régies magyar dallam.

Na, akkor ezután a kissé hosszúra sikeredett zenetörténeti kitérő után, térjünk vissza a Te történetedhez! Tehát a csíkszeredai évek után elkerültél Marosvásárhelyre. Ott milyen munkád volt?

Ez 1980-ban volt. Én nagyon jól éreztem magam Csíkszeredában, de jött egy erős szakmai kihívásnak számító ajánlat, hogy legyek Marosvásárhelyen a Maros Művészegyüttes (eredeti nevén Székely Népi Együttes) művészeti vezetője. Ez az együttes 1956-ban jött létre, amikor a retorziók mellett különböző gesztusokat is tettek az állami vezetők a magyarok részére, főleg kulturális téren. Amikor én odakerültem, az akkor divatos, az egész keleti blokkra jellemző, revüs Mojszejev-stílus mellett szerettem volna a hagyományaink megmutatását is megvalósítani, viszont ez elég sok nehézségbe ütközött a korábbi alkotók részéről, de azért sokan mellém álltak, s már az is nagy szó volt, hogy az együttes zenekarából Koszorus Kálmánék megtanulták a tánc házi zenélést. Velük is zenéltem tánc házban, meg a korábbi kolozsvári Ördögszekér egyik tagja, Sinkó András is Marosvásárhelyre került időközben, felélesztettük ilyen néven az együttest, s velük csináltuk a marosvásárhelyi tánc házat, s még egy nagylemezt is kiadtunk, amin – az akkori igényeknek megfelelően – széki és palatkai tánc rend van. Akkoriban még mindig nem volt elég zenész az erdélyi városi tánc házakban, s az ilyen lemezeket használták ott, ahol még nem volt zenekar.

A Barozda tagjaival mennyire tudtad tartani a kapcsolatot?

Egy darabig még volt szórványos kapcsolatunk, főleg a régizene-népzene párhuzamok vonalán. A Barozda 1982-es magyarországi vendégszereplésén is ott voltam „turistaként”, Esztergomban muzsikáltunk is tánc házzenét eredeti Barozda-felállásban az esti bulin.

1986-ban történt az, hogy a már meghirdetett régizene fesztivál plakátjait a hatóságok leszedették, és betiltották a rendezvényt. Névváltásra akarták kényszeríteni a Barozdát, s azt ígérték, hogy ha román zenét játszanak, minden támogatást megkapnak. Addigra már a zenélés a főhivatásukká vált Simó Jóskáéknak, ha nemet mondtak volna, nyilván tanárnak sem mehettek volna vissza, ekkor úgy döntöttek, hogy kimennek Magyarországon át Svédországba. 1988 körül aztán Marosvásárhelyen is megszűnt a tánc ház. Egy nyári szünet után ősszel már nem engedtek vissza minket tánc házazni a szakaszervezetek művelődési házába, azzal az indoklással, hogy előbb csak énekelgetünk, tánc olgatunk, aztán majd területeket fogunk követelni. Akkor már szinte mindenütt beszüntették a tánc házakat, tudomásom szerint csak Székelyudvarhelyen élte meg a rendszerváltást.

A forradalomkor az együttes román és magyar tagjai közösen megválasztottak engem a Maros Művészeti Együttes igazgatójának. Jól esett, hogy a románok elismerték, hogy az ő zenéjükhöz is értek. Csak az volt a probléma, hogy ugyanekkor az 1985-ben Romániában megszüntetett összes területi rádió újraindult, így a marosvásárhelyi is. A korábban elvitt hangszalagokat hozták vissza ömlesztve teherautóval, egy Bukarest melletti börtön pincéjéből. Fontossá vált újra számomra a rádiózás, hiszen már 1985 előtt is vezettem egy rendszeres tánc ház rovatot, s a marosvásárhelyi diákrádióban is, mint egykor a kolozsvárban, volt sorozatom. Igyekeztem még egy-két dolgot elintézni az együttes számára, mielőtt végleg a rádióhoz távoztam: felemeltettem a taglétszámot, külön román és magyar tagozat engedélyezését harcoltam ki a minisztériumban, beindítottam egy magyarországi turné szervezését Novák Ferenc és Diószegi László segítségével, s közben a rádiónál próbáltuk újraindítani az adásokat. 1990. első napjaiban nem volt rá semmilyen kormányhatározat, a korábbi rádiósok egyszerűen bementek régi munkahelyükre, s beindították az 1985-ben leállított gépeket. Mikor visszahozták az elvitt hangszalagok nagy részét, próbáltuk átmenteni a fontos felvételeket,

nehogy letöröljék, mert nem volt nyersanyag. Én csináltam ott az első számítógépes adatbázist a fonotéka nyilvántartására.

Ezek az archív felvételeken biztos van sok olyan dolog, ami lemezeken nem jelent meg. Gondolkoztok ezek megjelentetésén, vagy úgy látjátok, hogy már meghaladta az idő őket, azóta profibb előadásban mások már kiadtak hasonló zenéket?

Nyilván van sok olyan, ami mai füllel hallgatva már nem tűnik olyan jónak, de mások érdekesek lehetnek. Lehetne olyan archív erdélyi tánc ház lemezt, akár lemezsorozatot kiadni, ami ezekből a legjobbakat közreadná, meg azon is érdemes gondolkozni, hogy lehetne egy CD-ROM-ot készíteni, ahol azt is vállalhatnánk – mint ahogy az egyik-másik rock együttesnél is előfordul –, hogy a történetiség kedvéért még esetleg a technikailag tökéletlenebb, esetleg helyenként hamis számokat is rátesznek a honlapjukra vagy a CD-ROM-ra. Azt hiszem, a CD-ROM lesz az a forma, ahogy ez megvalósítható, vagy az internetes közreadás. Ezek esetében több szöveg elfér, menürendszerrel áttekinthető az anyag. A kezdetekkor nem is mi szorgalmaztuk a hangfelvételeket, hanem a területi rádiók, ezért fordulhatott elő, hogy még nem teljesen érett produkciók is hangszalagra kerültek. De a többi tánc házi együttestől is vannak felvételek, s a közös zenélésekről is. Panek Kati például gyakran énekelt ezeken a felvételeken a Barozdával.

Jogi problémák lehetnek a kiadásnál?

Nemrégiben a Marosvásárhelyi Rádió magyar szerkesztőségének vezetője, Borbély Melinda személyesen adta át magánhasználatra a Barozda CD-re írt, régi felvételeit. Bízom abban, hogy egy esetleges kiadás esetén adná hozzájárulását a megjelentetéshez. Sőt, én a Marosvásárhelyi Rádióval közös kiadást is el tudnék képzelni, de egyelőre ez még nem került napirendre.

Sepsiszentgyörgyre hogy kerültél?

1990 után vált lehetővé, hogy már másodállása is lehetett az embereknek, a szocializmusban ilyen nem volt. Ekkor kértek meg a Háromszék Együttes vezetői, Könczei Árpád és Deák Gyula, hogy legyek az együttes zenei szakmai tanácsadója. Ezzel a zene hitelességét kívánták biztosítani. (Könczei Csilla a tánc területén végzett hasonló tanácsadást.) Havonta néhányszor le kellett utaznom, megnézni a próbákat, véleményt mondani a készülő műsorokról, vagy már a műsor tervezése során szaktanácsot adni. Azonkívül akkor évente szervezték azokat a népzene-néptánc találkozókat, amelyek a mai napig megrendezésre kerülnek, s ott mindig volt gyűjtés is, amit akkoriban én vezettem. Olyanoktól gyűjtöttünk, mint Neti Sanyi, Kodoba Béla és Márton, Árus Feri, s ezeket már videóra is rögzítettük. 1990. áprilisától már a marosvásárhelyi rádiónál voltam, s ezzel párhuzamosan végeztem a sepsiszentgyörgyi szakmai tanácsadást, egészen addig, amíg kijöttem dolgozni Magyarországra.

Akkor bennem az az érdekes kérdés merül fel, hogy aki már 1994-ig kibírta Romániában, az utána miért jött el? Aki a legsötétebb diktatúrát is kibírta, az miért akkor jön el, amikor ott is kezd javulni a helyzet. (Bár amikor én a kilencvenes évek közepén kezdtem kijárni Csíkszeredába tanítani, még akkor sem volt minden fenéig tejfel... Legalábbis az életkörülményeket, az anyagiakat illetően, míg a légkör észrevehetően változott a korábbi évtizedekhez képest.)

Nem személyes, hanem szakmai okai voltak. Én a diktatúra legnehezebb éveiben is feltaláltam magam, amikor nem lehetett a fizetésből megélni, s a feleségem állása megszűnt, akkor lakodalmi muzsikálásból tartottam el a családot. Az engem sosem vonzott, hogy Magyarországon jobb lehetőségek voltak, s hogy akkoriban még gazdagabb választék volt a boltokban mint Romániában.

Mielőtt elmondanád a szakmai indokaidat, meglep, hogy említetted ezt a lakodalmi muzsikálást. Kivel jártál, s hogy nézett ez ki?

Már a Barozdával is jártam, később az Ördögszekérrel is, falvakba is, úgy is, hogy helyi zenészekkel együtt. Néhány esetben Kallós Zoltán szegődött el minket Válaszútra, Bonchi-

dára, Buzába. Egyszer a Budatelke melletti Szénaságba hívott el egy román primás, mert a kontrása cserbenhagyta. Ott hagyományos felállásban játszottunk egy sátorban, áram sem volt ezen a tanyán. Gyönyörűen táncoltak az öregek, és sokkal hitelesebb tájékozódásra van lehetőség, ha az ember nem gyűjtőként, hanem zenészként van jelen. A fiataloknak egy szaxofon, s egy harmonika játszott „könnyűzenét”, de velünk nem muzsikáltak együtt, mert a primás szerint nem illenek a falusi zenébe. Ettől az öreg primástól tudtam meg, hogy errefelé is vannak jó zenészek, s később az Utolsó Óra program keretében gyűjtöttünk is a budatelki bandától, CD-n is megjelent.

De a legtöbb lakodalmi zenélésem már nem hagyományos együttes volt, hanem az akkori időszak vegyes zenekaraival, amelyben kellett lennie egy hagyományosan játszó hegedűsnek, a kíséret viszont orgona, gitár, dob, néha szaxofon, harmonika. Én két szintetizátorral játszottam, az egyik a bőgőt, a másik a brácsát helyettesítette. Volt egy időszak, amikor Marosvásárhely egyik éttermét kijelölte a pártbizottság, hogy ott csak a Maros együttes zenekara játszhat lakodalmi zenét. Ezzel akarták az együttest bevételekhez juttatni, mert a másik kezükkel folyamatosan csökkentették az állami támogatást. Ebbe a harmadosztályú vendéglőbe főleg falusiak jöttek lakodalmazni, mert olcsóbb volt bérelni, s az akkori helyzetben csak így lehetett húshoz jutni, a boltokban nem volt, csak a havi fejadag jegyre. A bevételből persze a zenészek is kaptak, de nagyrésze az együttes kasszájába került. Voltak faluról elszármazott városiaknak is esküvői itt. Ilyenkor nem a faluból hozták a násznépet busszal, illetve nem mi mentünk ki értük a faluba, hanem néha a tizedik emeletre kellett felmennünk zenélve a lépcsőn a panellakásba kikérni a menyasszonyt.

Ez tehát azt jelentette, hogy kellett ismernetek a falusi zenét is, a városit is, mezőségit, székelyföldit stb.?

Igen, mégpedig magyar, román, cigány változatban. De volt hozzá felváltva két primás. Koszorus Kálmán, az együttes zenekarvezetője a magyar városi lakodalmi zenében nagyon otthonos volt, de tudatosan sokat megtanult a falusi zenéből is hangfelvételekről. Szabó Viktor mezőkölpényi származású primás a román lakodalmakat játszotta, akit brácsásként ismertem meg az együttes zenekarában, de aztán kiderült, hogy valójában primás, s mivel két terület határán élt, egyaránt ismerte a Maros menti, s a kelet-mezőségi magyar, román és cigány repertoárt. A könnyűzenei részben billentyűsként az akkori legsikeresebb marosvásárhelyi rockegyüttes tagjaival, a Nowax-szal játszottam. Román lakodalmakban pedig helyi román gitárosokkal.

A Nowax-szal bálókba is elszegődtünk, amiket falusi fiatalok szerveztek. Érdekes élmény volt, hogy ezt a kizárólag magyarokból álló együttest mennyire szerették a román fiatalok azokban a román falvakban, amelyek később 1990 márciusában a marosvásárhelyi román-magyar összecsapásban váltak hírhedté. Tenyerükön hordozták, etettek, védtek a részegektől, rajongtak értünk. Hiába volt ez rockbál, a szervezése hagyományosan kezesekkel történt. Persze az éjszaka folyamán kellett egyszer, maximum kétszer inváritát is játszani. A nowaxos fiúk tudtak románul énekelni pár román bántási dallamot, amelyek akkoriban árasztották el egész Erdélyt. Néha én szólóztam igazi helyi inváritákat az orgonán, mert én ismertem ezeket a saját gyűjtéseimből, a fiúk meg kísérték, ahogy tudták. Hegedűs ugyanis nem lehetett a rockbálban.

Később egy másik lakodalmi zenekarban egy székelykocsárdi primással muzsikáltam hosszú ideig, akinek eredeti aranyosszéki repertoárját fel is gyűjtöttem. Számításaim szerint kb. 350 lakodalomban muzsikáltam a nyolcvanas évek második felében. Hogy hogyan működik élő formájában a népzene és a néptánc, azt jobbra innen tudom, nem a szervezett gyűjtésekből.

És akkor térjünk vissza a kilencvenes évekbe és kitelepedésednek valódi okára!

Én nem nevezném kitelepedésnek, mert nem arról volt szó, hogy ki akarok telepedni, ezért keresek egy állást, hanem fordítva: állásajánlatot kaptam, s annak betöltéséhez muszáj volt

odaköltözni. 1990 után már rendszeresen jártam Magyarországra, többek között konferenciákon előadásokat tartani. Egy ilyen alkalom után, ami egy Siklódról szóló kiállítás kapcsán jött létre 1992-ben a Néprajzi Múzeumban, a konferencia szervezője, Selmeczi Kovács Attila elmondta, hogy szeretnék felfejleszteni népzene kutató csoportjukat 4–5 főre, mint Lajtha László idejében volt, s milyen jó lenne, ha tudnék csatlakozni hozzájuk. Ezután még két évig haboztam a válasszal, amíg 1994. március 1-től elfoglaltam az állást. Én egyetemista korom óta mindig népzene kutatónak készültem, de addig soha sem volt alkalmam arra, hogy ezt a munkát főállásban végezzem, csak szabadidőben, s a saját költségemen. Mivel a kutatási területem Erdélyben volt, s a mai napig is ott van, ezért a döntést megelőzően még Kolozsváron és Marosvásárhelyen is puhatolóztam a helyi akadémiai fiókiintézeteknél, hogy lenne-e ott, akár későbbi perspektívában valami hasonló lehetőség számomra, de mikor egyértelművé tették, hogy erre itt nincs esélyem, a budapesti ajánlat elfogadása mellett döntöttem. A Néprajzi Múzeum Népzenei Gyűjteményének a vezetője lettem Budapesten. Amint alkalmazásom másnapján Dobszay László, aki akkor az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályát vezette, tudomást szerzett arról, hogy a múzeumban dolgozom, azonnal alkalmazott ott is tudományos kutatónak félállásban, s azóta a Zenetudományi Intézetben is dolgozom mind a mai napig.

A kilencvenes években vagy átjöveteled után zenéltél még, eltekintve attól, hogy a Barozdával neves évfordulókon összeálltok?

A kilencvenes évek elején még volt egy kis muzsikálás, amikor újra beindult a táncház Marosvásárhelyen, bár akkor már voltak fiatal zenészek, inkább nekik segítettünk. Mikor kijöttem Budapestre, úgy gondoltam, hogy én már nemigen fogok muzsikálással foglalkozni, nem fér bele az időmbe a másfél állás mellett. 1996-ban az erdélyi táncház húsz éves évfordulóján volt Kolozsváron egy nagy ünnepség a régi táncházzene karokkal. Ekkor vettem újra kezembe a hangszert. Egy másik ilyen esemény a 2001-es Barozda évforduló volt. Annak annyira nagy sikere volt, nem is számítottunk rá, hogy olyan sokan eljönnek erre a csíkszeredai előadásra, így az megint fellelkesített.

Ezt megértem, mert magam is jelen voltam és tanúsíthatom, milyen nagy szeretettel fogadott titeket a város és a közönségetek.

Később az Üsztürü gyakran elhívott muzsikálni budapesti táncházakba és más fellépésekre. A Hagyományok Házában egy darabig *Kollégák* néven működtettünk egy alkalmi zenekart, amely arra jött létre, hogy a Házban szervezett táncházban szolgáltatassa a talpalávalót. Ezen kívül Halmos Bélának Kalamajka együttesében is többször muzsikáltam az Aranytíz táncházban.

Mikor és hogyan kerültél át a Hagyományok Házába?

Már a Néprajzi Múzeumban szembesültem archiválási problémákkal. Eredeti tervem, hogy saját gyűjtéseimet ott majd feldolgozom, kutatási elképzeléseimet megvalósítom, egyelőre halasztásra került, hiszen láttam, hogy ott fekszenek Bartók, Kodály és követőik fonográfhangerei, miközben új archiválási lehetőség rejlik a digitális technikában. Ezért ebbe fogtam bele, s munkatársaimmal megvalósítottuk a teljes múzeumi hengeranyag CD-re mentését.

Párhuzamosan a Zenetudományi Intézetben Sebő Ferivel és Richter Palival adatbázis-építésen dolgoztunk, mert úgy gondoltuk, a korszerű gyűjteményi nyilvántartás útja csakis ez lehet, de ehhez a munkához igen nehéz volt akár állami költségvetési, akár pályázati forrásokat szerezni. Aztán Sebő lett a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője, s így ki tudta harcolni, hogy amellelt létrehozzanak egy Hagyományörző Műhelynek nevezett kis részleget, amelynek vezetésére megkért, s ahol archiválási munkát folytattunk, hiszen a MÁNE-nak is volt bőven archiválni valója, meg ide került Martin György könyvtára, kéziratára, hangfelvételei, ezek feldolgozását kezdtük meg akkoriban.

A Hagyományok Háza a MÁNE, a Hagyományörző Műhely és a Magyar Művelődési Intézet Népművészeti Főosztályának összevonásából jött létre. Ilyen keretek között Kelemen

László főigazgató számított továbbra is a munkámra, sőt a részleget Folklórdokumentációs Központ néven nagyobb létszámúra fejlesztettük. Munkálkodásaink nyomán létrejött egy Európában egyedülálló adatbázis-kezelő rendszer, amelyet párhuzamosan, és kompatibilis módon a Zenetudományi Intézetben is megvalósítottunk. Így lehetővé vált a két intézmény feldolgozott, katalogizált anyagainak egymással való virtuális kiegészítése, s tervezzük közös internetes keresőfelület kialakítását is.

Úgy tudom, hogy az adatbázis az Interneten mindenki számára elérhetővé válik.

Ez máris így van, egyelőre külön-külön. A Hagyományok Házában feldolgozott anyag, benne pl. az Utolsó Óra program gyűjtései adatokkal együtt megtekinthetőek-meghallgathatóak a <http://www.hagyomanyokhaza.hu/fdk> internetcímen. A Zenetudományiban is több adatbázis van közreadva, amelyek közül külön említeném Bartók népzenei dalamrendezésének anyagát a <http://db.zti.hu> cím alatt.

Van a mai napig is népzene kutató részleg a Néprajzi Múzeumban is, a Zenetudományi Intézetben is, és a Hagyományok Házában is?

A Néprajzi Múzeumban a Népzenei Osztály leépült, egyetlen muzeológus gondozza a gyűjteményt. A Hagyományok Házában sosem végeztünk kutatást, hacsak az adatbázis felépítését, tezaurusrendszerének kidolgozását nem nevezzük egyfajta alkalmazott kutatásnak. A tényleges népzene kutató a Zenetudományi Intézetben folyik, én is ott végzek ilyen munkát.

Bár ennek nagyobb irodalma van, a teljesség kedvéért az *Utolsó Óra* programról is szóljunk, ahol az erdélyi részt Kelemen Lászlóval együtt irányítottad.

Ez a program Laci ötlete volt. Bevallom, mikor először beszélt arról, hogy mennyi zenészt akar kihozni, felvételeket készíteni velük napokig stúdióban, ezeket archiválni, megjelentetni stb., nekem annyira irreálisnak tűnt az egész, hiszen alig tudtunk akkoriban különböző célokra pályázatokon egy-két milliót nyerni, ő meg harmincmilliót projektről beszélt. Mondtam neki, hogy ha majd megszerezted a pénzt, szóljál! Ez tavasszal volt, s szeptemberben már szólt is, hogy jövő héten kezdenék.

Azokat hoztátok Erdélyből, akiket ismertetek, vagy másokat is?

Nekem volt már nagy ismeretségi köröm, akiktől gyűjtöttem, s mindig megkérdeztem, hogy ismernek-e még másokat, akiktől lehetne gyűjteni, de sokukhoz már nem tudtam elmenni. Én inkább azokat részesítettem volna előnyben, akikkel még nem készültek felvételek, de aztán kompromisszumot kellett kötni: ilyenek is voltak, de olyanok is, akiket már jól ismertek Magyarországon. Legszívesebben kint gyűjtöttem volna a terepen, de ez nem felelt meg a projektben részt vevő Fonó Budai Zeneháznak. Nekik jól jött, hogy amikor itt voltak a zenészek, minden hét szerdáján egy másik erdélyi zenekarral tartottunk bemutatót, táncházat a Fonóban, aminek nagy közönségsikere volt. Persze előnye volt az itteni felvételnek, hogy öt napon át reggeltől estig kérdezhettük őket, ami a falujukban nem lett volna lehetséges. Az is jól volt szervezve, hogy a gyűjtésvezető rendelkezett a programjukról, az ellátásukról, mint otthon a lakodalomban a *kezes*, ezáltal szívesen álltak rendelkezésünkre. Ennyi idő alatt össze is lehetett barátkozni azokkal a zenészekkel, akikkel esetleg előtte nem is találkoztam. Sokan közülük csak románul beszéltek, s örültek, hogy Kelemen Lacival s velem anyanyelvükön tudtak kommunikálni. Én arra törekedtem, hogy minél szakszerűbben végezzük a gyűjtést, kezdettől bevontuk a Zenetudományi Intézetet is. Például megbíztuk Vavrincez Andrást, Virágölgyi Mártát és másokat, hogy készítsenek kottás lejegyzéseket szomszédos területek anyagaiból, s ezekből dallamkérdőíveket készítettünk. A zenélések között, a beszélgetések során minden hagyománnyal kapcsolatos információt elmondattunk szokásokról, zenetanulásról, hangszerkészítésről stb., s ezeket mind felvételen rögzítettük.

Gondolom, a román zenészek is ismertek magyar anyagot és fordítva is.

Igen. Ha egy lakodalom volt, akkor nyilván meghívták a szomszédokat, munkatársakat, akik között a másik nemzetiséghez tartozók is voltak, s ilyenkor a vőlegény vagy az apja időnként megkérte a zenekart, hogy nekik is húzzanak egy táncrendet. Természetesen nem

egyenlő arányban, de az illem így diktálta, hogy a másik zenéje is megszólaljon. Nemrég adtam közre Kulcsár Ferenc magyarbecsei primás dupla CD-lemezét. Bár ő magyar zenész volt, románoknak is tudott játszani, s fordítva is így van román vagy román nyelvű cigányzenészek esetében.

És mit rögzítettetek elsősorban?

Mindenek előtt azt, amit az adatközlők a legjobban tudtak játszani. De kikérdeztük őket arról is, hogy a saját zenéjük mellett ismertek-e mást is, akár szász, zsidó, ritkán szlovák zenét is.

Ha a román közvélemény nem is nagyon tud arról, hogy a magyarok mostanában is sokat tesznek a román népzene kutatásának terén, nem csak Bartók idejében, s ezért nem is értékelheti ezeket az erőfeszítéseket, legalább román zenetudósok körében ismert a tevékenységetek?

A bukarestiek talán jobban értékelik, s újabban a kolozsváriakkal is jó kapcsolatban vagyunk. Korábban néhány román kutatónál volt olyan elgondolás, hogy az erdélyi, például a széki zene román. Ami egy kicsit is hasonlít a románok zenéjére, az szerintük csakis román lehet.

De nincsenek olyan alapvető eltérések egyrészt az erdélyi román, másrészt a moldvai és havasalföldi román zene között, amik világossá tennék, hogy mások a gyökerek?

Természetesen vannak. Ha egy mezőségi románnak olténiai zenét játszának eredeti formában, akkor valószínűleg nem tudna rá táncolni semmit, míg Erdélyen belül egy magyar csárdásra feltehetően tudnak. De egyes román kutatók akkoriban ezt azzal magyarázták, hogy az olténiaiak 2000 éve ott élnek, az erdélyi románok meg 2000 éve Erdélyben, ezért ilyen nagyok a különbségek a román dialektusok között, a magyarok meg csak jövevények, akik átvették a román zenét.

Ők mennyire gyűjtenek magyar zenét, vagy egyáltalán erdélyit, s vannak-e szakmai kapcsolataitok?

Nemrég jártunk a bukaresti folklórintézetben egy küldöttséggel a Zenetudományi Intézetből, s tájékozódunk arról is, hogy ott milyen magyar gyűjtések vannak. Hiszen a sztálini korszak kirakatpolitikájának része volt, hogy a kisebbségek kultúrájával is foglalkozni kell. Ezért vannak ott román kutatók által végzett magyar gyűjtések az ötvenes évek elejéről. Később már szünetelt az ilyen munka. Meg kell jegyezni, hogy ez a nemzeti kizárólagosságban gondolkodó kutatótípus magyar oldalon is előfordul, de manapság a románok körében is kiveszőfélben van. Konferenciákon és internetes helyeken tájékozódva látom, hogy az újabb kutatógeneráció sokkal kevésbé képvisel nemzetileg elfogult álláspontot.

Az Utolsó Óra kapcsán még volt egy olyan terv, hogy a rengeteg archivált anyagból közel ötven CD a nagyközönség számára is megjelenne. Úgy tűnik, hogy tizenvalahány lemez után mintha megtorpant volna ez a program. Irreálisnak bizonyult a terv vagy csak anyagi okai vannak a leállásnak? Amennyiben az utóbbi, talán nem is baj, hogy kicsit lelassult a lemezek kiadása, mert a közintézmények talán meg tudták volna venni, de magánszemélyeknek kicsit sok lett volna ilyen tömegű lemez rövid időn belüli piacra dobása.

Csak anyagi okai vannak, és egyetértek, hogy nem is baj, hogy lassabban történik, hiszen a zenekedvelők vagy a fiatal zenészek valóban nem engedhetnék meg maguknak ilyen nagy számú lemez rövid időn belül történő megvásárlását, választás elé kényszerülnének. De egyébként fontos lesz az összes lemez megjelenése, mert nagyon árnyalják az erdélyi zenéről a táncházmozgalom elején kialakult képet, amit elsősorban Kallós Zoltán gyűjtési területei (Mezőség, Kalotaszeg, Gyimes, Moldva) határoztak meg. A kutatásokhoz képest a táncházmozgalom le van maradva, bizonyos vidékek táncai még mindig nincsenek kellő hangsúllyal a táncházakban. A szászcsávási zenekar például már világhírű lett, de nem tudok olyan táncházról, ahol a csávási táncok hangsúlyosan szerepelnének a programban.

Végezetül arról kérdeznék, hogy jelenleg min dolgozol, mire vagy legbüszkébb eddigi tudományos tevékenységedből?

Fő kutatási területem a népi tánczene volt, ebből írtam első könyvemet, *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje* címmel. Engem továbbra is ez érdekel leginkább. Nagyon sok feldolgozatlan anyag van még mind a saját gyűjtésemből, mind az archívumokban. De nem mindig csak az számít, hogy én mit tartanék a legsürgetőbbnek. Különböző projektek futnak párhuzamosan, sokszor évfordulókhoz kötődően. Például Bartók és a Kodály év miatt két évig ezzel kapcsolatos témákkal foglalkoztam én is. A Hagyományok Házában készítettem egy Bartók, majd egy Kodály kiállítást, amely népzenekutató tevékenységüket mutatja be. Részt vettem a *Bartók és az arab népzene*, illetve a *Bartók Béla élete levelei tükrében* című CD-ROMok szerkesztési munkálataiban, ami nagy élmény volt, csak ilyenkor a saját gyűjtések feldolgozását félre kell tenni. Sok előadást tartok tudományos konferenciákon, de népszerűsítő fórumokon is. Nagyon foglalkoztat az interetnikus kérdéskör is. Az archiválás továbbra is egy fontos feladat marad az életemben. Munkáimról részletesebben www.pavai.hu című honlapomról lehet tájékozódni.

Úgy tudom, a családon belül is folytatódik a népi kultúra iránti érdeklődés, gyerekeid közül többen is intenzíven érdeklődnek a népzene és néptánc iránt, sőt van, aki már komolyan kutatja is ezeket.

Réka lányom szintén zenetudományi szakot végzett a Kolozsvári Zeneakadémián, népzenei témával vett részt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskolájában, jelenleg PhD dolgozatának elkészítésén dolgozik. Közben két évig moldvai magyar iskolákban tanított, ami a gyűjtésben is segítségére volt. Csanád fiam is járt gyerekként táncházban, táborban, de ő színházi menedzser, a szakmája nem ide kötődik. Gyopár lányom érettségi előtt áll, ő is a népzene kutatás irányába kacsintgat. Apor fiam ifjúkorom zenéjének hagyományait követi: rockdobos. Kétéves Zselyke lányom már rendszeresen jár táncházba. Hogy ő mi lesz, az a jövő titka.

Abkarovits Endre